

UTASI Csilla

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
csilla.utasi@ff.uns.ac.rs
ORCID 0000-0002-9175-9068

AZ ÁLLATI ÉS A NÖVÉNYI LÉT IDEGENSÉGE CSÁTH GÉZA ELBESZÉLÉSEIBEN

The alterity of animal and plant life in short stories
of Géza Csáth

Stranost životinjskog i biljnog sveta
u pripovetkama Geze Čat

Csáth Gézát mélyen megérintette Darwin tanítása. A freudi és breueri pszichoanalízist, mellyel később sokat foglalkozott, a Darwinnal kezdődő 19. századi természettudományos fordulat részének tekintette. A dolgozat szerzője azt az álláspontot fogalmazza meg, hogy Csáth novelláit a darwini tan bizonyos kérdései, mint például állat és ember különbsége, mélyebben alakítják, mint a freudizmus. Az állati szféra már Csáth korai elbeszélésében, *A békában* szerepet kap. A szőrös, fogakkal rendelkező varangy ebben az esetben a világ ismeretlen, ijesztő dimenzióját testesíti meg, amelyet a racionális világnézet kizár a létezésből. Csáth Gézát a darwini tanításnak az a tétele foglalkoztatta legintenzívebben, mely szerint az élet valamennyi formáját a saját létének fenntartására irányuló vágy mozgatja. A dolgozat a gyönyörelv megjelenéseit vizsgálja Csáth prózájában. Novelláiban az élvezet egyik lehetőségét a gyerekkori létérzékelés, a másikat pedig a kábítószernek a lét közvetlen élvezetét ígérő gyönyöre képviseli.

Kulcsszavak: Csáth Géza, darwinizmus, freudizmus, állati és növényi lét, gyönyör¹

¹ A dolgozat Vajdaság Autonóm Tartomány Felsőoktatási és Tudományos kutatás-ügyi Titkársága 001119399 2024 09418 000 000 001. számú projektumának keretében készült (Az identitás alakzatai a vajdasági magyar nyelvben és irodalomban).

Csáth Gézára, szinte még gyerekként, revelációként hatottak a darwini tanok.²

1914-es, *A tudományos megismerés útja* című cikkében azt írja, Darwin az élet rejtélyét egyszer és mindenkorra megoldó igazság felfedezője:

Ő vette észre először azt, amit az emberi, állati és növényi élet minden jelensége szinte kiabálva hirdet, de amit senki meglátni, összefoglalóan átérteni addig nem tudott, hogy az életnek a célja maga az élet, az élés, hogy a természetnek élete semmi egyéb, mint élőlények küzdelme a fennmaradásért, az életért, aminél fogva minden állat és növény úgy alakul, úgy fejlődik, úgy él, hogy ezt a kényszerű célját, ezt a vágyát: a fennmaradásért, az adott viszonyok mellett minél inkább elérhesse (Csáth 1977a, 503).³

Rámutat arra, hogy a darwini igazság lassanként minden tudományban érvényre jutott. Az elmúlt évtizedben (azaz a huszadik század első évtizedében) a pszichológiát is átformálta – igaz, a többi tudományághoz mérten késve. Csáth szerint az új pszichológiának „az összes nagyszerű kutatásai a darwini elv körül jegecesednek ki” (Csáth 1977a, 438).

A fenti idézetek bizonyítják, hogy Csáth Géza a freudi és breueri pszichoanalízist a 19. századi természettudományos fordulat részének fogta fel. Első novellái szinte e tudományos művek olvasásával egy időben keletkeztek.

Szajbély Mihály a novellák alakításában a freudizmus szerepét tartja meghatározónak.

A szépíró Csáth Géza számára a freudizmus ugyanazt jelentette, amit a »Fiatal Bécs« írói, mindenekelőtt talán Schnitzler és Hofmannsthal számára jelentett: recipiálásával anélkül juthatott el a lélekbrázoláshoz, hogy meg kellett volna tagadnia természettudományokon iskolázott világszemléletét (Szajbély 1987, 33).

---

² Csáth Géza korai olvasmányait Szajbély Mihály *Új nemzedék* című, önéletrajzának tekinthető regénytörredékének *Első fejezete* alapján jelöli ki. Az egyetemi tanulmányok céljából Pestre érkező főhős, amikor hónapos szobáját elfoglalja, az ágya feletti polcon többek között Ernst Haeckel 1899-es, „a természettudományos eredményeket feldolgozó, egységes világmagyarázatot megalkotó” munkáját, a *Die Welträtselt*, a dán kísérleti pszichológus, Alfred Lehmann *Babona és varázslat* című könyvét és a *Természettudományi Közlöny* néhány számát is elhelyezi (Szajbély 1987, 28–30). Bori Imre átfogó Csáth-tanulmányában a főhős irodalmi olvasmányait emeli ki: Leonid Andrejev regényét, a *Ködöt*, valamint Andersen meséit (Bori 1979, 276).

³ Másutt is hasonló lelkesedéssel nyilatkozik. *A vallások és mítoszok pszichológiája* című írásában kifejti, hogy „a Krisztus utáni XIX. századig kellett várnunk, hogy megismerhessük a nagy kozmosznak, az életnek a titkát. Darwin fejtette meg. Ő akadtt rá az összes talányok kulcsára. [...] Mert azt mutatta, magyarázta meg nekünk, hogy az életnek nincs titka. Hogy az életnek egyetlen célja az élés. Az élet, s amit látunk magunk körül, az nem más, mint küzdelem a létért, az életért” (Csáth 1977a, 437).

Úgy látom azonban, hogy a csáthi elbeszélések legjellemzőbb vonulatát a freudi elmélet alapján végbemenő lélekábrázolásnál mélyebben határozzák meg a darwini tanítás olyan elemei, mint amilyen az ember és állat különbségének a kérdése. A darwini tanítás teljes világmagyarázatot nyújt, ám a személyes létet érintő kérdésekre, például a mulandóságra vagy a haláltudat kérdésére nem adhat választ. Dolgozatomban azt tárom fel, hogy a Csáth-novellák a darwini tanok mely sarkalatos pontjaira támaszkodva jelenítik meg ezeket a minden esetben a személyes egzisztencia szemszögéből megfogalmazódó végső kérdéseket.

A századelőn már a hagyományos novellatípusban is bevetté váltak a „hangsúlyossá tett érzéki-atmoszférikus elemek” (Thomka 1986, 27), a lineáris cselekményvezetést felváltotta a „közérzetrajz, léhangulat, életérzés spirálisan” kibontakozó íve (Thomka 1986, 27), Csáth Géza élt is ezekkel az eszközökkel, például az *Ió*, a *Tavaszi ouverture*, *A délutáni álom*, az *Eroica* című elbeszéléseiben, az állatokat és növényeket szerepeltető elbeszéléseiben azonban a klasszikus novellaszerkezeteket részesítette előnyben.

Jeleazar Meletyinszkij a műfaj történeti áttekintésekor Goethe Eckermannnak mondott szavait idézi, miszerint a novella megtörtént, „szokatlan esemény”.⁴ Goethe másutt „kivételes esemény”-ről beszél, A. Schlegel „különleges”, Tieck pedig „csodálatos” eseményt említ. Tieck a „fordulópont” jellegzetes szerepét hangsúlyozza, amely a mű csodálatos-különleges effektusát teremti meg (Meletinski 1990, 6). A novella további jegye a rövidség, mely a szerkezet intenzitásában, a különböző asszociációk koncentrátságában, a szimbólumok használatában nyilvánul meg, mindez pedig „szükségyszerűen, a fordulópontban megvalósul, a kompozíció »gömbjén« világosan megmutatkozó kulminációba torkollik” (Meletinski 1990, 7).

A Csáth-novellák cselekménye az egykorú olvasó és a szerző által ismert környezetben játszódik, és a tanulság is általános érvényű, ám a novellaszerkezetek egésze anélkül, hogy elemeik érzékletessége vagy lélektani hitelessége csorbulna, az olvasás során egy gondolati kérdés erős sugallatába vált át.

A béka

A béka (1905) névtelen énelbeszélője ismeretlen közönségnek beszél az iszonyú varanggyal való találkozásáról. Az esetről – a hatás fokozása céljából – jelen idejű mondatokban számol be. Egy áprilisi esős éjszakán félelemre, ideges, lázas reszketésre ébredt, amely egyre erősödött:

⁴ Lásd az 1827. január 25-i feljegyzést: Eckermann 1973, 226.

S e pillanatban hang üti meg a fületem. Egy hang, amely gyereksíráshoz és elkínt állat nyögéséhez hasonló. Egy hang, amelyre megül a velő a koponyámban, és a gerincemen, rettenetes görcsös borzongás fut végig.

[...]

A hang ismétlődik. Erősebben és erősebben. Hallatára idegeim minden szálát elállja a rettetés és a kín. Valami üvöltő, panaszos, hívó és fenyegető hang, amelyet majd végtelen messzeségben, majd közvetlen közelemben hallok, mintha az ágyam fájából és a szobabútorokból áramlana felém.

Mintha egy halálra kínt kicsi gyerek nyöszörögne. Mintha valami kitépelt szárnyú vén bagoly üvöltene az éjszakába az elmúlásról (Csáth 1977, 31).

Elindul a hang nyomában, a sötét konyha sarkában megmozduló lényt először macskának véli, majd megpillantja a szőrös, rettenetes varangyot. Eszébe villan, hogy a halált jósló békát látja, melyről a vidékükön élő hiedelem azt tartja, hogy aki megpillantja, annak egyik közeli hozzátartozója hamarosan meghal. Felragadja a baltát, rátámad a hevesen ellenálló, zöld váladékot kibocsátó, lónyérítéshez hasonló hangokat hallató, ráugró és őt megharapó állatot, melynek a vére is zöld. Végül sikerül megölnie. Másnap korán reggel felkel, hogy eltakarítsa a szörnylény maradványait, ám a konyhában a nyomát sem találja küzdelmüknek. Határozottan elutasítja a feltevést, hogy a békával való küzdelmét álmodta, hiszen két héttel az eset után a felesége kiterítve feküdt.

Szajbély Mihály szerint az éjszaka felriadó narrátor anélkül, hogy észrevette volna, újra elaludt. Az ekkor látott álma felszínre hozta

azt az ébrenlétben sok apró jelből megsejtett, de a tudatalatti mélyére szorított felismerést, hogy a felesége halálos beteg. De az álombeli cenzúra sem engedte egészen felszínre jutni azt, amit az ébrenlét cenzúrája teljesen elfojtott, s a feleség halála helyett a halált jósló béka jelent meg csupán; a vele való harc pedig kifejezi a főhősnek azt a vágyát, hogy szeretné megakadályozni hitvese halálát (Szajbély 1989, 155–156).

Kérdés, hogy a novella szövegét szabad-e, érdemes-e pszichoanalitikus esettanulmányként⁵ felfognunk, hiszen nyilvánvaló, hogy az énelbeszélői szólam

---

⁵ A freudi szempontok szerint értelmezhető lélekábrázolás a Csáth-novellákban más esetben sem meríti ki a mű teljes jelentését. Z. Varga Zoltán például azt fejti ki az *Anyagvilkosság*ot értelmező dolgozatában, hogy a novellában kétségkívül meglévő „lélektani-analitikus főszólamot hogyan bővítik, árnyalják többdimenziós világképpé a szimbolikus, metafizikus, morál-filozófiai al-szólamok” (Z. Varga 2013, 45).

racionalizálásával a szövegben kibontakozó iszonyú minőséget kiiktatjuk az értelmezésből, holott a lidérces, a borzalmas megteremtését a szöveg alapvető szándékának kell tartanunk. A szövegnek ez az intenciója legjobban talán egy Kafka-párhuzammal világítható meg. Walter Benjamin szerint Kafka, aki az őt érdeklő dolgok világát átláthatatlannak vélte, munkáiban az állatokra azt a feladatot osztotta, hogy az *elfelejtett dolgok tárolói* legyenek (Benjamin 1980, 808). Kafka állataival szemben a csáthi békában a világ ismeretlen, idegen, értelemmel megközelíthetetlen vonatkozása tárul fel.

Az emberi és az állati tekintet

Csáth Géza a tényből, hogy az ember pszichikai megnyilvánulásai az anyag működésére vezethetők vissza, arra is következtetett, hogy az élet valamennyi formája rendelkezik a lelki élet bizonyos változatával:

állatok vagyunk, nem isten képére, hanem az anyag alakulási esélyei szerint alkotva, és nincsen lelkünk, vagy ha a szellemi működéseinket ezzel a szóval foglaljuk össze, akkor lelke van a lónak, a madárnak, a kígyónak, a légynek, a kagylónak, sőt a növénynek és a bacilusnak is. Anyagból épült organizmus mindannyi. Az érzékelés, az emlékezés, a gondolkodás, a képzettársítás kimutatható valamennyinél, és ebből világos, hogy a szellem, a lélek is tulajdona valamennyinek: csupán az érzékszervek és az agy fejlettségi foka szerint különböznek (Csáth 1977a, 504).

Jól tudta,⁶ hogy az állatok lelki élete teljesen ismeretlen előttünk. Az állat radikális másságának elgondolására nem vállalkozott, korai novelláiban mégis felbukkan az állati és az emberi felcserélhetőségének és azonosításának a lehetősége. *A fekete kutya* című Csáth-novella főhőse, a parasztember elveszíti legénykorú, tüdőbeteg fiát, akit csecsemőkorától egyedül nevelt. A temetőben az öreg lábaihoz egy fekete pásztorkutya dörgölőzik: „A kutya barnássárga szemében az a kifejezés villogott felé, mint amikor a Jóska utoljára ránézett. A kutya arca hasonlított a fia arcára” (Csáth 1977, 12). Az öreg „nézte ezeket a rejtelmes állati szemeket; a kutya tompán köhintett, éppúgy, mint a fia” (Csáth 1977, 12).

⁶ *A vallások és mítoszok pszichológiája* című tanulmányában a lélekvándorlás kapcsán jegyzi meg a következőket: „Az állatok nem tudnak beszélni, lelki életük megfejthetetlen titok számunkra, miket gondolnak, miket éreznek, nem sejtjük. Tehát semmi sem szól ellene, hogy felhasználjuk őket egy ilyen büntetési elméletre, mely szerint az emberi lélek a halál után állatba költözik és ott vezekli le bűneit” (Csáth 1977a, 445).

Amikor újra mellé szegődik, magához édesgeti, eteti és itatja, simogatja fekete szőrét, amikor az jóllakva az ölében hever: „Izmos és erős állat volt, csak néha köhögött furcsán. Éppen, mint a fia, mikor még élt. A szemét nézte, azt a különös állatszemet, a fia lelke van benne. Kiszállt a lelkéből a nagy keserűség, mikor simogatta a kutyát, mert hát mégis megvan az ő fia valamiképp” (Csáth 1977, 13). A fordulat akkor következik be, amikor a beteg állatot a gazdája, a jegyző lelövi. Az öreg baltával támad a gyilkosra, halálosan megsebz, örültek házába kerül, ott hamarosan meghal.

Egy patológikus lelki folyamat rajzát kapjuk, eközben azonban nyugtalanítóan nyitott kérdés marad, van-e alapja az emberi és az állati tekintet azonosításának. A kutya, a fiúhoz hasonlóan tüdőbeteg, a betegség azonban nem lehet az állat és ember közötti tertium comparationis, hiszen az állatok minden jel szerint nem rendelkeznek a betegség tudatával. Eldönthetetlen marad, hogy a fiú utolsó fájdalmas, kérő, békés és kétségbeesett pillantását kell-e állatnak tekintenünk, vagy az állat léthelyzetét, általában vett kiszolgáltatottságát jelzi az, hogy a mindenkori tekintete olyan, mint az ember halál előtti, utolsó pillantása.

A létérzékelés nyitottsága

A tor (1905) a hajnali ég posztimpresszionista festményre emlékeztető leírásával indul:

A téli éjszakának vége volt... és messze, a fekete háztömegén túl: ott, ahol a mező homályos vonalban végződik – egy szürke csík jelent meg az ég alján. Fönn még a csillagok pislogtak. És lent a házak között, a mély árnyéktalan sötétségben, ahol az alvó emberek lélegzése hallatszott, még semmit sem tudtak arról a szürke csíkről (Csáth 1977, 20).

Az elbeszélés részletről részletre haladó, a nap eseményeit bemutató pontos és érzékletes rajzán, az emberi tevékenység, a környezet leírásán túl, vagy éppen ennek révén a szövegben egy jelentésátvitel is kibontakozik. A főhős, a kis cselédlány, Maris testére rögtön az elbeszélés kezdetén a később leölt koca jegyei vetülnek: „Megvizezte és megdörzsölte piros, tizenöt éves leányarcát, megszappanozta erős, vörös, de finom szőke pelyhekkkel borított kezeit” (Csáth 1977, 20).

Marisnak a kocához intézett szavai, noha ezt a lány nem tudhatja, a vele aznap megésőket is előrejelzik:

Az udvar végén rőfögött és turkált a koca, amelynek ma leendett a tora.

Odament hozzá Maris, és megsimogatta:

– No, te is fölkelteél már, kocám, abbahagytad az alvást, ne neked, szegény kocám, levágunk máma, elgyön az az ember a nagy késsel, sutt le a nyakadat, szegény árva.

A koca rőfögve dörgölözött a lányhoz, aki csakhamar a mosópincébe sietett, tüzet gyújtott a kondér alá.

[...]

A koca berőfögött a mosókonyha ajtaján, Maris felelt neki:

– Bizony, akárhogy beszélsz,⁷ leölnek téged máma. Jön a hentes a nagy késsel, beüti a torkodba, sírhatsz, sírhatsz!... (Csáth 1977, 20–21)

A disznó leszúrásának jelene pontosan megismétlődik Maris megbecstenítésének (vagy a nemiségbe való, szociális értelemben mélységesen ambivalens beavatásának?⁸) eseményében:

A kocát hamarosan előterelték. A hentes csak odament, lefogta a fejét, a lábai közé szorította, egykettő, szépen végzett vele. Maris eltakarta kötényével az arcát. A gyerekek kiabálni kezdtek:

– Ujjé, a Maris fél!

⁷ Maris a koca hangját az állat beszédének nevezi, valójában azonban az ő beszéde válik az állatokéhoz mérhető nyelvvé. Giorgio Agamben a nyelv és a halál kapcsolatának szentelt könyvéről (*Il linguaggio e la morte*) értekezve Darida Veronika az állati és az emberi hang különbségét a következőképp határozza meg: „Beszélhetünk-e egyáltalán saját emberi hangról? Olyan tiszta és elkülönült értelemben, ahogy az állatok esetében, semmiképp sem. Az ember az egyetlen beszélő és gondolkodó lény, de beszéde és gondolkodása, Agamben tézise szerint, sajátos hangnéküliségét hivatott leplezni. Az emberi gondolkodás a nyelvben keresi a hangot, pontosabban a hang atopozát. Így a nyelv veszi át a hang helyét: a nyelv lesz az ember hangja” (Darida 2016, 101–102).

⁸ Csáthnak a nemiségbe való beavatása *A tor* párhuzamul kínálkozik. 1905 őszén kezdte meg orvosi tanulmányait, órarendjében bonctani gyakorlatok is szerepeltek. Az 1906-os naplőfüzetnek az előző évet áttekintő összefoglalásában 1905. december 15-re teszi, amikor unokatestvérével, Kosztolányi Árpáddal felmentek egy Piroska nevű, Pál utcai prostituált lakására. Végignézte, amint társa szeretkezik vele. A látványhoz naplójában a következő megjegyzést fűzi: „Ekkor láttam először meztelen, élő, egészséges nőt” (Csáth 2007, 21). Megfizeti a lánynak a szolgáltatásért járó egy koronát, ám nem él vele. A karácsonyi vakáció eseményei közül: „A harmadik felemlítésre méltó dolog volt az első nemi közösülés” (Csáth 2007, 25). Munk Artúrral egy „szép kis Sváblány” hírére keresik fel a Nagykalapú nevű szabadkai nyilvánosházat. „De azt hiszem – írja Csáth –, egy hiba volt – bennem! Rögtön lehúztam az ingét és ezzel a színpadhoz tulságos közel mentem. Meleg hullá – szólottam magamhoz a hyperextempláció egy pillanatában” (Csáth 2007, 25).

[...]

Alig lépett be Maris a konyhába, a hentes átkarolta a derekát, és magához szorította egész testében.

Megölelték őt már mások is, de sohasem érezte az ölelést – kisiklott, ütött és továbbzaladt. De most ránehezedett az izmos kar, megkötözték és megbénították a hatalmas húskötelek. A lélegzete is majd elállott, kiáltani sem tudott.

Félóra múlva szemre húzott kendővel járt az udvaron (Csáth 1977, 21–22).

A szövegben kibontakozó, az állat levágásának és a cselédlány megbecsületlenítésének azonosításán alapuló metafora ellenáll a leegyszerűsítő értelmezéseknek. Biztonsággal nem dönthető el, hogy erőszakról olvassunk-e. Az esemény baljós fásultságára mindössze a környezet rajzából következtethetünk:

A mosópincében nem volt senki más. Fönn a szakácsnő a vacsorát főzte. A disznóölés minden érdekessége elmúlt, csak a fáradtság maradt meg, melyet a sok munka okozott, és a bágyadtság, amely az erős vér és hússzaggal lopódkodott a fejekbe. Künn hideg téli este volt, míg a konyhában a tűz melegsége terpeszkedett (Csáth 1977, 22).

A történetek lehetséges következményei függőben maradnak, a novella a disznóölés napjának végével lezárul:

Csak amikor az ágyba feküdt, jutott eszébe újra a dolog, a gyerekről, akit az imént elaltatott.

– Nekem is lesz... nagy baj is a... – vigasztalta magát; mégis elkezdett csendesen sírni.

De igen rövid ideig tartott a sírás, mert Maris csakhamar könnyen, a fáradtak tiszta, nagy lélegzésével – elaludt (Csáth 1977, 23).

A novella záradékában az alvó cselédlányt már csak az elbeszélő látja. Az olvasó eddig a novella cselekményére, az állat erőszakos halálának és a titkos, törvényen kívüli aktusnak az azonosítására figyelt, most azonban arra a figyelemre kerül a hangsúly, amely a nap történéseit „látta”. Kiderül, hogy ez előtt a novellában megképződő tekintet előtt az élet csodálatos gyönyöre és rettenete tárult fel.

Az irodalom mint a vágyteljesülés médiuma

A darwini tanítás szerint az életformák mindegyikének legfőbb készítése a fennmaradásukra irányuló vágy. Az Aiglon Sassy Attila rajzairól írt ismertetésében (*Jegyzetek egy új rajzgyűjteményről és a művészetekről*) Csáth Géza kifejti,

Sassy Attila rajzai a fennmaradás vágyát helyettesítő, azt magában összesűrítő, névtelen, hatalmas erőnek, a kéjnek a jelenlétéről tanúskodnak. Csáth leszögezi: „nem holmi nagy szexualitású ember telhetetlensége, szomjassága ez”,

hanem a mágus bölcs belátása, aki rájött, hogy az élet titkát a szenvedélyek folyton égő piros lángocskáiban kell keresni, aki le tudta és le merte vonni a nagy tanulságot, hogy az élet egyetlen oka és célja az élet maga: a vágy, ami kielégítésre törekszik, ami mozgásra, küzdelemre kényszerít, ami kormányozza az élő és élettelen anyagot. Ő azonban nem áll meg ennél az igazságnál. Az ő témája az a vágy, ami nem az életért küzd, hanem a kielégítés szurrogátumát, a kéjt tűzi ki egyedüli célnak (Csáth 1997a, 390–391).

A *tudományos megismerés útja* című tanulmányában Csáth Géza nem tartja hihetőnek, hogy az állatok gondolnának a halálra vagy el tudnák képzelni a halált. Ugyanitt azt állítja, a haláltudat hiánya egyaránt jellemzi az állati és a gyermeki pszichét (Csáth 1977a, 505).

Az 1908-ban írt *Szombat este* a gyerekkor animisztikus világérzékelését idézi meg. Az *Emlékirat eltévedésemről* énelbeszélője azt mondja el, miként vészett el gyerekkorában egy délután, amikor a városukhoz közeli Batizfürdőn (Palicson) nyaraltak. Az eltelt időt relativizáló kezdő állítások („Eltévedésem húsz, harminc vagy negyven év előtt történt, e pillanatban pontosan igazán nem tudom. De azt tudom, hogy akkor négy és fél esztendő voltam” (Csáth 1977, 162), amelyek a zárómondatban megismétlődnek („Azóta elmúlt húsz, harminc vagy negyven esztendő – nem tudom biztosan, hogy mennyi –, az emlékirat azonban csak most készült el” [Csáth 1977, 169]), a gyerekkor idejének különleges jelentőségére utalnak.

A *Tavaszkok* című elbeszélés alábbi szakasza a gyerekkori életfelfogást és életérzést a születés előtti idővel állítja szembe: „a születés előtti öntudatlan, boldog növényi létezés után, ó, akkor is nehéz, sírásokkal és keserves volt a lét. De a gyerekkor örömei megvigasztaltak, és a képzelet újra mindenhatóvá, azaz elégedetté tett bennünket” (Csáth 1977, 64; kiemelés az eredetiben).

A serdülés esztendeiben, a könnyörtelen élettani determináció hatására, a gyermeki világlátás eltörlődik:

El kell szenvedni most *másodszor* is a világra jövetel fájdalmait. [...] Újra meztelenül, pajzs és ruha nélkül állunk künn a sors hidegében. Íme – mondja a kegyetlen természet néma demonstrációja –, boldog voltál,

megvigasztalódtál, belenyugodtál, hogy élsz. Most azonban mondok valami mást. Az élet nem az volt. Az élet másmilyen. Egészen másvalami. Nézz körül és figyelj csak: elégedett vagy-e? Nos, ugye, nem, tehát keress rá módot, igyekezz, hogy újra az lehess. Próbáld meg, talán sikerül (Csáth 1977, 64; kiemelés az eredetiben).

A varázsló kertjében, ahogyan ezt Bori Imre megfigyeli, a felnőttek akarják viszontlátni a gyermekkort (Bori 1979, 292). A novella főhőseinek, az elbeszélővel találkozó, gyerekkoruk helyszínére látogató Vass fiúknak néhány óra múlva indul a vonatuk, fölkeresik a mellékutcában álló épületet, amelyet egykor a varázsló házának neveztek. A házat az utcától elválasztó csodálatos kert leírása szecessziósan stilizált. A kerítés mögötti térség derékmagasságig földdel van feltöltve, a kert növényzete színpadszerű magasságban tárul a Vass fiúk és a novella befogadója elé. Pontosabban: olyan szögből látjuk a kertet, ahogyan egy festményt pásztáznánk végig a tekintetünkkel. A látvány szecessziós illusztrációként, képletes ekphrasziszként hat.

A Vass fiúk, egymás szavait kiegészítve idézik fel a gyerekkorukban kitalált mese részleteit. A kert mögötti ház lakói, a varázsló szolgálai nappal a becsukott zsalugáterek mögött alszanak. Éjjel indulnak portyázásukra, a varázsló pedig meggyújtva a koponyában elhelyezett lámpását, „virraszt szobájában. Olvas, örködik. Nehogy baj érje a rablókat” (Csáth 1977, 82). A rablók félig-meddig a varázsló háziállatai is: „friss békákat és gyíkokat esznek, továbbá több éves cserebogarakat kapnak csemegéül, amelyek, mint a befőttek, üvegekben állanak a varázsló kamrájában” (Csáth 1977, 82). A varázsló szürkületkor lefekszik a kertbe, „akkor minden virág leánnnyá változik. Ő pedig hempereg a virágok között...” (Csáth 1977, 82).

A novella záradékában a Vass fiúk elindulnak az állomás felé: a világ hétköznapi történései, az időmúlás jelzése, a kútnál vizet húzó cselédlányok, az estébe váltó délután leírása azt sugallja, hogy az éjszaka leszálltával mindaz meg fog történni, amit a mese állít. Csáthnak a művészet mediális jellegét hangsúlyozó, szecessziós kertleírása ebben az összefüggésben nyer értelmet. A szecessziós kertet *A tragédia születésében* kifejtett művészetmetafizika értelmében vett képnek kell tartanunk. Nietzsche az apollóni művészetet a dionüszoszi világgal álomlátásaként írja le már műve előszavában. A mánor istenét az apollóni művészet álomképei térítik el attól, hogy saját ellentmondásai létének mélységeibe omoljon: a látás gyönyöre tereli el őt a magába hullástól (Nietzsche 1986, 13). *A varázsló kertjének* éjszakai történéseit, a megelevenedő mesét ez az isten látja.

A sebész az érzékelés élettani determinációjáról szóló novellák sorába illeszkedik, amennyiben a tárgy az idő tudata. Az elsődleges narrátor, a medikushallgató egy vidéki kávéházban találkozik a másodlagos narrátorral, a zöldre kopott frakkot viselő, ősz, beható tekintetű sebésszel, aki meghökkentően radikálisan értelmezi az ember lelki működésének biológiai meghatározottságát: azt állítja ugyanis, hogy az idő nem más, mint az „agyvelő fejlődésének egy ideiglenes maradványa” (Csáth 1977, 46–47). Ez a hiba az evolúció következő szakaszában már a magzati lét során ki fog küszöbölni. Egyelőre azonban agyvelőnket gyerekkorunktól fogva behálózza az idő: „mint egy polip, nyúlványokat, kacsokat, ágakat bocsát a friss, egészséges velőbe: tehát gondolkozásunk minden momentumára” (Csáth 1977, 49). Noha az időt tartalmazó agysejt semmiben sem különbözik a többi agysejttől, a sebész tudni véli, hogyan lehetséges azt kimetszeni. Találmányát az emberiség rendelkezésére fogja bocsátani, addig azonban, amíg alkalmá nem nyílik sebészi tudásának bemutatására, az abszintot ajánlja pótlékkul (Csáth 1977, 50). Az *Ópium* mindkét novellához kapcsolódik. A létérzékelés eszköze itt is a tudatműködést módosító, mámort okozó anyag, mint *A sebészben*, *A varázsló kertjének* látomásával szemben azonban az *Ópiumban* leírt kábítószer okozta gyönyör a művészet-metafizikánál közvetlenebb létélvezetet ígér.⁹

Anyagyilkosság

A varázsló kertjének párdarabja,¹⁰ az *Anyagyilkosság* elbeszélője a vágyat magát helyezi vizsgálat alá. Mészöly Miklós megállapítja, hogy Csáth ebben a művében „öszön és tudat olyan archaikus frissességű konfliktusait tárja föl, ahol a bűnben és a megengedhetetlenben ugyanolyan érvénnyel van jelen a megfellebbezhetetlen ártatlanság is” (Mészöly 1987, 8).

A novella hősei a pubertás küszöbén álló kisfiúk, akik teljes elszigeteltségben élnek velük nem törődő édesanyjukkal. A környezet, a felismerhetően jelenbeli helyszín (amely itt egy bérházra szorítkozik) olyan kulturális tartalmaktól

⁹ Az 1912-es, a bibliai József történetére is rájátszó, *Egyiptomi Józsefben* Zalai Jóska, a találkozási novella modellje alapján megalkotott elbeszélés másodlagos narrátora álmában, a Krisztus előtti harmadik-negyedik évezredi Egyiptomban a zavartalan gyönyört tapasztalja meg. Az őt körülvevő tájat az egyiptomi művészetből ismerős stilizált lótuszvirágok, pálmák és íbiszmadarak népesítik be: az álomban a látás maga is „a gyönyör isteni és tökéletes forrása” (Csáth 1977, 270–271).

¹⁰ Bori Imre úgy látja, „A varázsló kertje ennek a gyermekvilágnak a színét, az *Anyagyilkosság* a fonákját rajzolja. Amott a vágy megmarad a mese szintjén, emitt realizálódik (Bori 1979, 293).

üres élettér, amelyben a fiúk kizárólag biológiai ösztöneikre hagyatkoznak. Az elhanyagolt gyerekek legtöbbször korán találkoznak a nemiséggel. Nem így a Witman fiúk, özvegy édesanyjukat rendszeresen látogatja a fiatal bankhivatalnok, e látogatások valódi természetéről azonban sejtelmük sincs.

„Nagyúri foglalkozásnak ismerték föl az élést, s öndtudatlanul és korán saját szükségleteikhez formálták az időt” (Csáth 1977, 133). A Witman fiúkat a testi létezésről elválaszthatatlan kín és szenvedés, a „fájdalom misztériuma” érdeklí kifogyhatatlanul: a testi fájdalom elszenvedése és a másik testi épségének megsértésével elérhető felülkerekedés. A padlás egy rejtett zugában rendezik be és szerelik fel kínzóeszközökkel boszorkánykonyhájukat. Egymást is megkínózzák, ám ez alig lehet több, mint az önuralom gyakorlása: valószínűleg abbamarad a még elviselhető fájdalom határán. A Witman fiúk tudatát semmilyen világmagyarázat nem korlátozza. A test tapasztalatából indulnak ki. Tisztában vannak vele, hogy a beszélni nem tudó, tudattal nem rendelkező állatok élettani működése, fájdalomérzékelése megegyezik a miénkkel. A bagoly tortúrája közben arról beszélgetnek, hogy „a madár tulajdonképpen csak egy ház, ahová a Kín beköltözött, és ott lakik, míg csak a baglyot meg nem ölik. De hol lakik? Minden valószínűség szerint a fejében” (Csáth 1977, 135). Aludni térnek, a vergődő állatot pedig éjszakára ott hagyják kikötözve a padláson: „csak arra hallgattak, hogy a padlásról jön-e valami nesz. Úgy érezték, hogy valami feszes ruganyosság szállja meg a tagjaikat, mintha a lekötözött, vonagló állat hiába pazarolt ereje felénk, rájuk suhanna” (Csáth 1977, 135). Ezen az éjjelen mitológiai szimbólumokkal teli álmot látnak, amely megmutatja az állatkínzás valódi értelmét:

Álmukban együtt jártak végig nagy mezőket, óriási fehér lovak hátán, veszett vágatásban. Szédítően magas hegycsúcsokról repültek lefelé, és meleg, véres tengereket úsztak át. Ami fájdalom és szenvedés csak lehetett a földön, mind ott vonaglott, sikoltott és üvöltött a lovak patái alatt (Csáth 1977, 135).

A pusztítás, a fájdalom fölötti uralom számukra a létezés fölötti hatalom elérésének útja.

Egyikük a szexuális gyönyört is felfedezi, amikor egy fiatal prostituálttal találkozik. A testi élvezet és a fájdalom közelségére döbben rá: „Witman fia a bagolyra gondolt, és átvillant az eszébe az, hogy mindaz, ami az életben szép, nagyszerű és izgalmas, miért rettenetes, megmagyarázhatatlan és véres is egyszersmind?” (Csáth 1977, 136). Nem tudjuk, mennyit ismer meg a szerelem

fiziológiájából: nem mindent, hiszen hamar ráun a játékra: „Csalódottan kelt fel, várt, és tágra nyílt szemekkel nézte a nőt” (Csáth 1977, 136). A találkozásról nem számol be testvérenek, a levegőben lakó emberekről szóló történettel áll elő. A levegő hatalmas, puha testű asszonyai, akik lebegő testükkel súrolják, érintik a két fiút, a pszeudomitológiai képzetek közé tartoznak. A gyermekkori animizmus példája, hogy mindketten érzik a lég asszonyainak érintését.

Az elbeszélés szenzualitása különös ellentétben áll az ábrázoltak kegyetlenségével. Azokat a jeleneteket, melyekben az idősebb fiú először találkozik a fiatal prostituálttal, a fény játéka kíséri:

Félig mezítelen lányt látott az ablakon keresztül az egyik szobában, aki rózsaszínű ingben fésülködött. Az utcasarokról visszafordult, még egyszer benézett a szobába. A lány most háttal állt a szoba mélyén, fehér válla szinte csillogott a napfényben.

[...]

Lebocsátották a függőnyt, a délutáni napfény sárgán szűrődött be a perfumillatos szobába. A lány a szőnyegre hengeredett, és engedte magát csókolni, ölelni (Csáth 1977, 136).

Az alakokra sugárzó fény valamiképpen a Witman fiúk életéből hiányzó gyengédséget jelöli.

A Witman-fiúk később közösen is fölkeresik a lányt. A kínzás számukra ismerős módszereivel közelítenek hozzá. A lány először nem kér pénzt szolgáltatásaiért, hiszen gyerekekről van szó, akik fiziológiailag valószínűleg még nem alkalmasak az aktusra. Búcsúzáskor azonban azt kéri, ha legközelebb jönnek, hozzanak valami ajándékot neki. Az anyjuk ékszereire esik a választásuk. Az anya felébred az ékszereket őrző szekrény üvegajtájának csörömpölésére, ekkor az idősebb fivér néhány késdőfessel megöli, elhárítja a vágyuk előtt tornyosuló akadályt. A novella azonban több a megdöbbenő gyilkosságba torkolló eseményornál és a hozzá vezető patológiai kórképnél.

Mészöly Miklós rámutat az ösztönnek gátat szabó normák efemerségére:

Ha azt vesszük, hogy a két fiú végsőkig vitt cselekedeteinek óramű-pontossága, hibátlan logikája, célszerűsége két olyan lélekben természetes, akik semmivel sem akarnak többet, mint önmaguknak jót vagy jobbat: ez önmagában a legemberibb. Csupán kötelezőnek szoktuk érezni, hogy ennek a törekvésnek határai vannak – kell legyenek. De ha, mondjuk, a történelmet nézzük – miféle határt ismer az emberi történés

összfolyamata? Az a Csáth, aki ilyen és ehhez hasonló novellák világába merül le, vajon *ködlovag*? Nem mi tűnhetünk-e inkább annak ömelle? (Mészöly 1987, 10; kiemelés az eredetiben).

A novella elbeszélője nem az ösztön álláspontjára helyezkedik. A Witman fiúk életmódjának ismertetésekor megjegyzi: „Az az egyetlen ecetfa, amely az udvar közepén állott, és annyi esztendeje meghozta rügyeit, leveleit és virágait, valószínűleg érezte, hogy mindez nem jól van” (Csáth 1977, 134), a kegyetlenséget, az ösztön megnyilvánulásait abból a nézőszögből ábrázolja, amelyből az ecetfa figyel a világot.

A biológiai és a politikai test

A „szokatlan eset”, amely Csáth 1912-es, *A kis Emma* című elbeszélésének középpontjában áll, az újságok bűnügyi krónikájába illő: gyerekek, akikhez az ártatlanságot társítjuk, felakasztják játszótársukat.

A kerettörténet szerint az elbeszélőnek nemrég távoli rokona naplófeljegyzései jutottak a kezébe. A harmadik füzetben található érdekes feljegyzéseket némileg rövidítve és az interpunkció módosításával adja közre. A közreadott visszaemlékezés szerzője, a rokon fiú, a leírt események résztvevője húszéves korában öngyilkos lett. A szövegből nem tudjuk meg, hány éves lehetett, amikor a második elemi osztály kezdetén vele történeteket lejegyezte. Szövege három részre oszlik. Mondandóját nála egy évvel fiatalabb húga osztálytársának, a kis Emmának a leírásával kezdi. Emma a húgával, Irmával barátkozó összes lány között a legszebb volt, mondja, és hozzáteszi: „Szőke haját, szürke szeméit és finom arcocskáját már első látásra édesnek találtam” (Csáth 1977, 277). A szöveg következő része a második osztály új tanítóját, a magas, vastag hangú, vörös arcú embert, Szladek Mihályt mutatja be, aki nem szeret olvasatni vagy szépírást íratni, hanem magyarul és feleltet. Aki az órán nem figyel vagy játszik, azt egyszer figyelmezteti. A másodszori vétséget mindenkor pálcazással bünteti. A vétkezőt társaival vágatja meg. A büntetés végrehajtóinak teljes erőből kell ütniük, máskülönben rájuk is verés vár. A többszörösen bukott, a többieknél négy-öt évvel idősebb Zöldi lesz a büntetések rendszeres végrehajtója, mígnem egyszer őrá is sor kerül. Nem akarja átengedni magát a büntetésnek, tizen-tizenöten húzzák ki a padból. A visszaemlékezés írója már-már csatlakozik Zöldi előállítóihoz, ám eszébe jut, hogy őrnagy apja megvetné őt, ha megtudná, többekkel együtt támadt a fiúra. A tanító bosszúja félelmetes, addig oszt Zöldire sorozatos pálcaütéseket, míg az ki nem mondja, nem lesz többé engedetlen, a pálcaütéseket pofonok követik, a kamasz fiú szédülten a

falnak esik, és megkapaszkodva kiszalad az ajtón. A visszaemlékező az eset után belázasodik, kénytelen otthon elmondani a szüleinek a történeteket, azok pedig a különös kegyetlenségen felháborodva, másik iskolába íratják. Így, legalábbis egy időre, elszakad Emmától. A visszaemlékezés harmadik mozzanata a vacsoránál szóba kerülő kivégzés, melynek kapcsán apjuk felidézi az egykor látott akasztást. A gyerekek: a naplóíró, a húga és Gábor, a bátyjuk azon nyomban akasztófát rögtönöznek a padláson. Hamarosan végrehajtják az első kivégzést: felkötik az udvarba tévedő dakszlit. Míg egy baba vagy egy játékkálat felakasztása szimbolikus, a felnőttek világának szerkezetét leképező, következmények nélküli játéknak minősülhetne, az állat kivégzésével valóságossá válik az akasztófa.

Néhány nap múlva a kis Emma játszani jön hozzájuk. Irma kezdeményezi, akasszák fel Emmát. Gábor a hóhér szerepébe helyezkedik. A visszaemlékezőre a bíró szerepe jut, ám segít a húgának abban, hogy a kislányt felemeljék a hurokhoz. Ekkor öleli át őt először. Az első érintést követi a gyilkosság: a maradéktalan birtoklás a vágy tárgyának elpusztítását feltételezi. A néhány nappal korábban felkötött dakszli „szomorú, mély, síró hangokat adott” (Csáth 1977, 284), Emma azonban hangtalanul hal meg.

A szöveg jelentésének kulcsa, hogy miként függ össze a tanító szadista rémuralma a kis Emma halálával végződő eseménysorral. Az iskola, ugyanúgy, mint Kosztolányi 1933-as *Esti*-ciklusának második fejezetében, a társadalmat képviseli kicsiben. A gyerekkori, az állati és a biológiai lét és a felnőtt, társadalmi szerep egymásra vetülése a koncentrációs táborok létét lehetővé tevő szellemi helyzetet idézi meg. Giorgio Agamben *Homo sacer* című könyvének végkövetkeztetése szerint ebben a helyzetben megkülönböztethetlenné válik a város és az otthon, a biológiai testünk és a politikai testünk; véglegesen elveszik annak a lehetősége, hogy a mondhatatlant, a némát elkülönítsük a kommunikálótól (Agamben 2018, 206).

„önnönmagának mélységes mélyeit búvárolta”

Kosztolányi Dezső 1919-es írásában, melyben a *Nyugat* olvasóközönségét Csáth Géza tragédiájának és halálának körülményeiről tájékoztatja, „a rokonhoz, baráthoz és pályatárshoz fűződő kapcsolatnak minden megrendültség és együttérzés mellett is feszült, kibeszélés és elhallgatás erőterében bontakozó rajzát adja” (Bengi 2014, 76). Szinte elsőként közli azt a megfigyelését, hogy a szerhasználat következtében Csáth „régii lírai hangja, mely közös gyermekkorunk és emlékeink édes mélységeiből szakadt föl, egyszerre megcsuklott” (Kosztolányi

1977, 468). A szer „a maga forró és sűrű ködfátyolával” (Kosztolányi 1977, 471) azok előtt is elfedte a pszichikai betegség elhatalmasodását, akik Csáth Géza sorsát közelről figyelték.

Csáth az orvosi tanulmányokkal és a pszichoanalízissel önmagát szerette volna meggyógyítani: „a lélekjárásától, attól az ideges túlfűtöttségtől” menekült, „melyet a morfiummal gyógyítani akart” (Kosztolányi 1977, 468):

Csáth Géza pályáját felrajzolva Szajbély Mihály arra figyelmeztet, hogy a társadalomnak a modernitás korában kialakuló funkcionális alrendszerei a szerepkörök elkülönülését vonták maguk után, aminek következtében a modernitás korának a normákat felváltó *normalitások* alakítják ki a viselkedést, a kor embere már nem identitással, hanem identitásokkal rendelkezik (Szajbély 2014, 230–231). A személyiségük széttagolódását sok századfordulós író válságként élte meg. Ezeknek az íróknak a vonatkozásában, akik közé Csáth Gézát is odasorolhatjuk:

a freudizmus úgy értelmezhető, mint eleve kudarcra ítélt segítségnyújtási kísérlet a személyiség stratégiai menedzselésére. Kudarcra ítélt azért, mert a pszichoanalízis rituáléi nem a multiplifikálódás megváltoztathatatlanóságának belátásán alapultak és a vele való együttélés stratégiáinak kialakítására törekedtek, hanem a tudat mélyére hatolva a személyiség egységét igyekeztek helyreállítani (Szajbély 2014, 233).

Kosztolányi mintha ezzel ellentétes véleményt fogalmazna meg. Írásában az öngyógyítás útját kereső, majd kábítószer-élvezővé lett Csáth Gézáról váratlanul az első novelláival irodalmi sikereket arató tizenhét éves fiúra tér vissza, aki „nyelveket nem tudott, egy magyar kisvárosban elszigetelten minden hatástól, önnönmagának mélységes mélyeit bűvárolta” (Kosztolányi 1977, 472), s e szellemi törekvés, beállítódás mellett mindvégig kitartott.

Kosztolányi szerint unokatestvére „menekülni próbált a melankólia elől, mely túlvilágian-édes dallal zengett írásaiban. [...] Egy darabig átmenthette ezt a művészetébe, aztán már sok volt, a befogadó közeg nem vette át, és össze-roppantotta a testet” (Kosztolányi 1977, 471–472). Az irodalmi tanulmányok révén Csáth Géza ugyanúgy, ahogyan Kosztolányi, felismerte volna, hogyan lehet az alkotás feltételét, a mélységes érzékenységet, a környezet hatásait az irodalom önelvű közegében átlényegíteni. Nem arról beszél Kosztolányi, hogy a személyiség integritása az irodalmi műben állítható helyre, hanem arról, hogy a személyiség a maga ellentmondásaival feloldódik a mű önelvű közegében.

Mészöly Miklós tanulmányában a következőképp foglalta össze Csáth alapvető szellemi törekvését:

Csáth a századforduló irodalmának egyik legmeztelenebb rejtélye. Rövid harminckét évébe beszorított életműve a teljes nyitottság pillanatában szakad meg tragikus hirtelenséggel. [...] Mindenütt a határzónák vonzák elemi erővel, akár az önpusztításig. [...] Olyan alapvízió légkörében otthonos, melyben a jelenségek, tények, a belső és külső normák egyetlen valóság és élmény tartozékai. És integrálódni csak ehhez a gyakorlatilag *virtuális egyetlenbe* szabad (Mészöly 1987, 8, 12, kiem. az eredetiben)

Csáth Géza – a darwini tanításból kiindulva – novelláiban ehhez a *virtuális egyetlenhez* közelített.

Irodalom

- Agamben, Đorđo. 2018. *Homo sacer: Suverena moć i goli život*. Prev. Milana Babić. Karpos: Loznica.
- Bengi László. 2014. Művészet/Allegóriák: Csáth és Kosztolányi korai művészetfogalmáról. *Alföld* 65 (6): 76–87.
- Benjamin, Walter. 1980. Franz Kafka: Halálának tizedik évfordulójára. Ford. Tandori Dezső. In Uő. *Angelus Novus: Értekezések, kísérletek, bírálatok*. 781–817. Budapest: Magyar Helikon.
- Bori Imre. 1979. A „homo novus” nagysága és tragédiája. In Uő. *Varázslók és mákvirágok: Tanulmányok*. 267–309. Újvidék–Budapest: Forum – Magyar Helikon.
- Ifj. Brenner József [Csáth Géza]. 2007. *Napló (1906–1911)*. Szerk. Beszédes Valéria. Szabadka: Szabad Egyetem.
- Csáth Géza. 1977. *Ismeretlen házban. I. kötet: Novellák, drámák, jelenetek*. Összegejtötte és az utószót írta Dér Zoltán. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Csáth Géza. 1977a. *Ismeretlen házban. II. kötet: Kritikák, tanulmányok, cikkek*. Összegejtötte és az utószót írta Dér Zoltán. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Darida Veronika. 2016. Az állat tekintete. *Filozófiai Szemle* 60 (3): 96–10.
- Eckermann, Johann Peter. 1973. *Beszélgetések Goethével*. Ford. Györffy Miklós. Budapest: Európa (Magyar Helikon).
- Kosztolányi Dezső. 1977. Csáth Géza [Csáth Géza betegségéről és haláláról, 1919]. In Uő. *Egy ég alatt*. Sajtó alá rendezte Réz Pál. 466–473. Budapest: Szépirodalmi.
- Mészöly Miklós. 1978. Előszó. In *Egy elmebeteg nő naplója: Csáth Géza elfeledett orvosi tanulmánya*. A szöveget gondozta és sajtó alá rendezte Szajbély Mihály. 5–28. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Meletinski, Jeleazar. 1990. Istorijaska poetika novele. Ford. Mečanin, Radmila. Novi Sad: Matica srpska.

- Nietzsche, Friedrich. 1986. *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*. Ford. Kertész Imre. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Szajbély Mihály. 1987. „Megértettem a természetet”: Csáth Géza művészetfelfogásának és írói gyakorlatának természettudományos alapjairól, szerk. Dér Zoltán. 28–36. *Emlékkönyv: Csáth Géza születésének századik évfordulójára*. Szabadka: Életjel.
- Szajbély Mihály. 1989. *Csáth Géza*. Budapest: Gondolat.
- Szajbély Mihály. 2014. Csáth Géza (1887–1919): Egy kudarcos értelmiségi karriertörténet kórrajza. In *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, szerk. Bíró Annamária – Boka László. 231–240. Nagyvárad–Budapest: Partium Kiadó – Reciti.
- Thomka Beáta. 1986. *A pillanat formái: A rövidtörténet szerkezete és műfaja*. Újvidék: Forum.
- Thomka Beáta. 1988. A kárhozat grammatikája. In *Uő. Esszéterek, regényterek*. 5–13. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Z. Varga Zoltán. 2013. Csáth Géza: Anyagyilkosság: Műelemzés – didaktikus kísérlet. *Literatura* 39 (1): 44–49.

THE ALTERITY OF ANIMAL AND PLANT LIFE IN SHORT STORIES OF GÉZA CSÁTH

Géza Csáth was deeply impressed by Darwin's teachings. He saw the Freudian and Breuerian psychoanalysis, which he later dealt with in detail, as part of the scientific turn that began with Darwin in the 19th century. The author of the paper is of the opinion that certain questions of Darwin's teachings, such as the difference between the animal and human, shape Csáth's narratives more deeply than Freudianism. The animal sphere is already present in Csáth's early short story, *The Frog*. The hairy, toothy toad embodies the unknown excluded from existence by the rational worldview promising to explain the world. Géza Csáth was particularly interested in Darwin's teaching, according to which all forms of life are motivated by the desire to maintain their own existence. The thesis examines the manifestations of the pleasure principle in Csáth's prose. In his short stories, one possibility of pleasure is represented by the childhood perception of existence, and the other by the pleasure of drugs promising direct enjoyment of existence.

Keywords: Géza Csáth, Darwinism, Freudianism, animal and plant existence, pleasure

STRANOST ŽIVOTINJSKOG I BILJNOG SVETA U PRIPOVETKAMA GEZE ČAT

Geza Čat je bio impresioniran Darwinovim učenjem. Frojdovu i Brojerovu psihoanalizu, kojom je kasnije bio zaokupljen, smatrao je nastavkom prirodno-

naučnog preokreta započetog Darwinovom teorijom u 19. veku. Autorka rada zastupa mišljenje da pitanja Darwinovog učenja, kao što je razlika između čoveka i životinje, Čatove pripovetke formiraju na dubljem nivou nego što to čini frejdizam. Životinjska sfera je prisutna već u Čatovoj ranoj pripovetci *A béka (Žaba)*. Dlakava, zubata žaba krastača predstavlja otelotvorenje one nepoznate, zastrašujuće dimenzije sveta koju racionalni pogled na svet isključuje iz bitisanja. Geza Čat najviše je bio zaokupljen Darwinovom tezom da svaku formu života pokreće žudnja prema sopstvenom opstanku. Rad istražuje manifestacije principa zadovoljstva u Čatovoj prozi. U njegovim novelama jedan vid zadovoljstva predstavlja percepcija sveta svojstvena detetu, dok drugi vid zadovoljstva čini konzumacija opijata, koja obećava neposredno uživanje u samom bitisanju.

Ključne reči: Geza Čat, darvinizam, frejdizam, životinjski i biljni svet, zadovoljstvo

A kézirat beérkezésének ideje: 2024. aug. 10.

Közlésre elfogadva: 2024. okt. 1.